

Vladislav David – Pavel Sladký – František Zbořil: Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou.

1. vydání. Praha: Leges, 2008, 432 stran, ISBN 978-80-87212-08-0.

Řada učebnic a monografií zaměřených na mezinárodní právo veřejné (dále jen MPV), které jsou dostupné v českém jazyce, se v posledních letech utěšeně rozrůstá. Ještě v polovině devadesátých let minulého století byl k dispozici vlastně jen jediný titul, respektive dvojititel, který tvořilo *Mezinárodní právo veřejné: Obecná část* od profesora Jiřího Malenovského a *Mezinárodní právo veřejné: Zvláštní část* od profesora Miroslava Potočného a doc. Jana Ondřeje. Tyto publikace, které během let prošly četnými úpravami a doplněními a dočkaly se shodně čtyř nových vydání (poslední je z roku 2008, respektive 2006), zůstávají významnými prameny naší internacionalistiky, již však na českém trhu nemají monopol. V letech 1999–2004 k nim v poměrně rychlém sledu přibýly tři nové tituly, identicky nazvané *Mezinárodní právo veřejné*.

Jako první spatřil světlo světa překlad knihy rakouského autora profesora Ignaze Seidla-Hohenvelderna (1999, reedice v letech 2001 a 2006), který pořídila Právnická fakulta Západočeské univerzity v Plzni. Následovaly původní české práce z dílny pražských autorů profesora Čestmíra Čepelky a profesora Pavla Šturmy (2003, upravené vydání v roce 2008) a od olomouckého, respektive s Olomoucí spjatého týmu, složeného z profesora Vladislava Davida, dr. Pavla Sladkého a dr. Františka Zbořila (2004, nová vydání v letech 2005 a 2006). Vzhledem k tomu, že původní dvojititel měl alespoň z půlky brněnský původ, lze říci, že do dnešní doby již každá ze čtyř právnických fakult v České republice předložila svou vlastní učebnici mezinárodního práva veřejného. Čtenáři z řad studentů, odborníků z praxe i širší veřejnosti tak mají opravdu bohatý výběr, který není pro státy naší velikosti zcela běžný.

V roce 2008 byla navíc laťka posunuta zase o něco výše. Již osvědčený kolektiv olomouckých autorů, vedený profesorem Davidem, vydal *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*, které sice z velké části navazuje na starší publikaci svých tvůrců, klade ale větší důraz na práci s konkrétními kauzami. Využívání kazuistiky má dlouhou tradici v zemích *common law*, v České republice a v kontinentální Evropě obecně prozatím ovšem natolik rozšířené není. To je zčásti dáno odlišnou právní kulturou a pojetím práva. Zatímco angloamerický systém přiznává významné místo soudům a soudním precedentům a právo konstruuje spíše induktivně, na základě konkrétních případů, kontinentální systém se primárně upíná k zákonu a jeho přístup je více založen na dedukci, to jest na odvozování dílčích závěrů z abstraktních norem a principů. Tento rozdíl je jedním z důvodů, proč modely z angloamerického prostředí nelze vždy automaticky přenášet do kontinentální Evropy, respektive proč zde tyto modely, byť vyzkoušené a osvědčené doma, nemusejí nutně fungovat. V mezinárodním právu veřejném je ovšem situace jiná než ve většině oborů vnitrostátního práva. Toto právo vzniklo a vyvíjí se na průsečíku obou hlavních právních kultur světa, a proto je již ze své podstaty vnitřně pluralitní a otevřené podnětům přicházejícím z různých stran. Totéž logicky platí pro výuku mezinárodního práva, která poskytuje ideální prostor pro využití různorodých metod a postupů, mezi něž se nesporně řadí i „učení se na příkladech“.

Recenzovaná publikace se skládá z jedenácti částí, které se dále člení na kapitoly, jichž je v knize 64. Jde v podstatě o stejnou strukturu, jakou volila starší olomoucká učebnice (1. vydání), pouze tu a tam je nějaká část buď zkrácena, nebo naopak dále rozvinuta. Největšími změnami v tomto ohledu prošla část *Právo mezinárodních orgánů a organizací*, která se nyní zaměřuje především na OSN, zatímco jiné organizace univerzální i regionální povahy zůstávají poněkud stranou, a část *Donucení v mezinárodním právu*, odkud zmizela kapitola pojednávající o kolektivních opatřeních a praxi států v krizových situa-

cích. Příčinou vynechání této kapitoly se nejspíše stalo to, že obsahovala rozbor konkrétních případů, tedy kazuistiku. Ta nyní prostupuje knihu jako celek, a tak není důvod vyhrazovat pro ni zvláštní úsek textu.

Učebnice volí standardní systematiku. Začíná výkladem o historii mezinárodního práva a jeho vědy, poté čtenáře seznamuje se základními pojmy mezinárodního práva a dále představuje jednotlivé oblasti jeho úpravy: konkrétně pojednává o pramenech, subjektech, úpravě režimu mezinárodních prostor, odpovědnosti v mezinárodním právu, donucení, řešení sporů a pravidlech vedení ozbrojených konfliktů. Kniha – podobně jako jiné novější tituly – neodděluje obecnou a zvláštní část mezinárodního práva, ale pokouší se – povětšinou úspěšně – obě části propojit. Pozitivem tohoto přístupu je to, že jasně ukazuje, že mezi obecnou úpravou určitého problému a konkrétními instituty, které se objevují v praxi, existuje přímá návaznost (například obecné vymezení subjektu mezinárodního práva má bezprostřední vliv na to, zda je jednotlivec v rámci lidských práv pojímán jako aktivní nositel určitých oprávnění, nebo jen jako pasivní objekt ochrany) a porozumět jednomu bez znalosti druhého by bylo velmi obtížné. Jisté negativum je naopak třeba spatřovat v tom, že specifické oblasti MPV, které se autorům nedařilo napojit na obecnější instituty, z knihy buď zcela vypadly (mezinárodní ekonomické právo), nebo byly trochu uměle zařazeny do tematické oblasti, s níž souvisejí jen velmi volně (například kapitoly o mezinárodním terorismu a definici agrese se objevují v části s názvem *Řešení mezinárodních sporů a ozbrojených konfliktů*).

Z formálního hlediska kniha zaujme atraktivní obálkou, laděnou do příjemných tmavě zelených tónů, i tím, že se na rozdíl od řady jiných titulů nenabízí jako paperback, ale v pevné vazbě, která je navíc opravdu „pevná“ (nerozpadne se tedy po prvním otevření). Odradit naproti tomu může zvolená velikost písma a nahuštění textu, jež jsou sice s ohledem na celkový rozsah pochopitelné, avšak poněkud zneprůjemňují četbu a orientaci v díle. Text není opatřen prakticky žádnými poznámkami pod čarou ani vysvětlivkami, což ovšem autoři kompenzují tím, že na závěr knihy zapojují důkladně zpracovanou a tematicky přehledně rozříděnou bibliografii a také jmenný a věcný rejstřík.

První část učebnice provází čtenáře historií mezinárodního práva a jeho vědy od starověku až do současnosti. Autoři mapují, jak se MPV během staletí vyvíjelo, nabývalo na komplexnosti a z omezeného souboru norem, jejichž dodržování zajišťovala svépomoc, se postupně měnilo v ucelený systém, v němž důležitou úlohu sehrávají mezinárodní instituce a centralizované donucování. Poutavé pasáže jsou věnovány hlavním směrům mezinárodněprávní doktríny, zejména iusnaturalismu a právnímu pozitivismu. Lze jen litovat, že autoři svůj historický exkurz ukončují v polovině 20. století, a proto v knize chybí hlubší reflexe změn, jež mezinárodnímu právu přinesl konec studené války a nástup globalizace, i analýza novějších doktrinních proudů, které se v MPV prosazují v posledních desetiletích (konstruktivismus, postmodernismus, právo a ekonomika, feminismus a podobně).

Druhá část učebnice vymezuje základní pojmy mezinárodního práva. Jde sice o poněkud heterogenní, obsahově ale zajímavý úsek textu, který nabízí definici mezinárodního práva, rozebírá vztahy tohoto práva k vnitrostátnímu právu a k některým neprávním jevům (k diplomacii, k zahraniční politice, k mezinárodním vztahům) a představuje vnitřní strukturu a hlavní funkce MPV. Užitečná, byť bohužel jen stručně pojatá je kapitola věnovaná tradiční „traumatizující“ otázce, zda je mezinárodní právo vůbec právem a pokud ano, čím se jeho právní charakter projevuje. Stranou pozornosti autorů nezůstává ani klasifikace pravidel mezinárodního práva, odlišení obecného a partikulárního MPV a pojmy územní suverenity a územní výsost, byť poslední téma by se lépe hodilo do části knihy zabývající se státem.

Třetí část učebnice je věnována složité otázce pramenů mezinárodního práva, k níž autoři přistupují poměrně originálním způsobem. Po obecném zamyšlení nad pojmem „prameny“ následují kapitoly zaměřené na jednostranné mezinárodněprávní úkony států, na vícestranné mezinárodněprávní úkony, tedy na smlouvy, a na mezinárodní obyčej. Zařa-

zení jednostranných úkonů na první místo, stejně jako absence kritického rozboru článku 39 Statutu Mezinárodního soudního dvora, který by se v této souvislosti nabízel, budí otázky, jež autoři bohužel nechávají otevřené. Hlubší zamyšlení by si zasloužil také vztah mezi zásadami mezinárodního práva a obecnými zásadami právními a postavení podpůrných pramenů práva v současném systému pramenů mezinárodního práva veřejného.

Části IV–VII pojednávají o jednotlivých typech subjektů mezinárodního práva, zejména o státech, o mezinárodních organizacích a o jednotlivcích. Je škoda, že po vzoru mnoha dalších učebnic i recenzované dílo začíná výklad o subjektech jejich výčtem, respektive konstatováním, že hlavním subjektem MPV je stát, a nepokouší se o reflexi samotného pojmu „subjekt“, který přitom patří k nejzajímavějším i nejkontroverznějším kategoriím současného mezinárodního práva. Absence této reflexe má za následek to, že čtenáři nemusí být úplně jasné, na základě čeho autoři některé aktéry mezinárodních vztahů – konkrétně státy, povstalce a národněosvobozenecká hnutí, zvláštní politické útvary, města s mezinárodním statutem, mezinárodní organizace a jednotlivce – mezi subjekty zařadili, zatímco aktéry jiné – například nevládní organizace nebo teroristické sítě – z okruhu subjektů vyloučili.

Stát je v knize představen ve své dimenzi statické, coby jednota území, obyvatelstva a veřejné státní moci, i dynamické, tedy jako entita, která v určitém okamžiku vzniká, existuje a může i zaniknout. Tato entita jedná navenek prostřednictvím orgánů, určených k zajišťování mezinárodních styků, které primárně působí jak uvnitř státu (například hlava státu), tak i mimo jeho území (například diplomatické mise a konzulární úřady). Vedle států se na mezinárodní scéně od poloviny 19. století stále aktivněji prosazují mezinárodní organizace. Ty lze rozdělit podle sféry působení na univerzální, regionální a partikulární a podle předmětu na všeobecné a odborné. Specifické místo mezi nimi připadá jediné současné univerzální organizaci s všeobecným mandátem, Organizaci spojených národů, které kniha věnuje cca deset stránek. Je dobře, že se autoři na těchto stránkách vyjadřují k takovým tématům, jako je vývoj a právní základ mírových operací OSN nebo aplikační přednost Charty OSN. Chybějí zde naopak velká témata reformy OSN, kontroly jejích orgánů a vztahu Charty OSN a *ius cogens*.

Nejednoznačně se autoři staví k jednotlivcům. Zatímco v rámci obecného výkladu (kapitola 29) dávají najevo, že je jim bližší tradiční pohled, který jednotlivce chápal jen jako beneficiáře a nikoli jako přímý subjekt mezinárodněprávní úpravy, v konkrétnějších pasážích, zabývajících se lidskými právy a mezinárodním trestním právem (kapitoly 41–43), již naznačují, že určitá, byť omezená míra subjektivity by dnes jednotlivcům přiznána být mohla. Právě dvě uvedené – v posledních letech mimořádně dynamicky se vyvíjející – oblasti mezinárodního práva jsou nicméně v učebnici zpracovány jen stručně, což kontrastuje s jejich teoretickým i praktickým významem. Ne úplně pochopitelné je zapojení zvláštní kapitoly o ochraně základních práv a svobod v Evropě (kapitola 42): tvoří-li tato ochrana součást MPV, měla by být popsána v kapitole o mezinárodněprávní ochraně lidských práv (kapitola 41); a pokud jej netvoří, nemá v učebnici MPV co dělat.

Osmá část recenzovaného díla opouští problematiku subjektů a zaměřuje se na režim různých mezinárodních prostorů, například volného moře, mořského dna, Antarktidy, kosmického prostoru a nebeských těles. Nabízí také úvod do mezinárodněprávní úpravy ochrany životního prostředí, která představuje jednu z nejmladších, současně ale nejrychleji se rozvíjejících sfér mezinárodního práva, jejíž význam bude v budoucnu nepochybně dále posilovat. Poslední tři části jsou věnovány sekundárním mechanismům odpovědnosti a donucení v mezinárodním právu, nástrojům mírového řešení mezinárodních sporů, mezinárodnímu terorismu, definici agrese a právu ozbrojených konfliktů.

Instituit odpovědnosti je pojat tradičním způsobem, to znamená, že se autoři zabývají výlučně odpovědností státu. Vycházejí přitom z *Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování*, předloženého v roce 2001 Komisí OSN pro mezinárodní právo, který bývá považován za prozatím nejúplnější kodifikaci sekundárních norem

mezinárodního práva, doplněnou prvky jeho progresivního rozvoje. Zatímco náležitosti vzniku odpovědnosti, její obsah i okolnosti vylučující protiprávnost prezentují autoři v souladu s tímto dokumentem, kapitola *Odpovědnost při porušení kogentních norem* odráží spíše jeho starší verze, které ještě pracovaly s pojmy mezinárodní zločin a mezinárodní delikt. Zarazí rovněž nezcela vhodný překlad některých výrazů („málo přátelský akt“ používaný souběžně s „nevládným aktem“ /David – Sladký – Zbořil, 2008, s. 310/), a to, že samotný pojem odpovědnost je vysvětlen teprve poté, kdy je čtenář již seznámen s tím, jak odpovědnost vzniká a co jí může vyloučit.

Velmi úsporně pojednává dílo o jedné z nejkontroverznějších sfér mezinárodního práva, o sféře donucení. Autoři přebírají klasické dělení na retorce, represálie, sebeobranu a kolektivní operace bez použití síly i s jejím použitím. Diskutována bohužel není, nebo jen okrajově, otázka dalších možných výjimek ze zákazu použití síly (humanitární intervence, preemtivní sebeobrana proti teroristickým organizacím a státům, jež je podporují, a podobně). V závěrečné části učebnice nepochybně upoutá kapitola *Mezinárodní terorismus* a naopak lehce zklame kapitola *Právo ozbrojených konfliktů*. První z uvedených kapitol čtenářům přibližuje stávající mezinárodněprávní rámec boje proti terorismu a zároveň upozorňuje na četné kontroverze, jež jsou s terorismem, s jeho vymezením a s nalezením adekvátního způsobu jeho potírání spojeny. Autoři zde mohli čerpat ze zdařilé monografie *Fenomén mezinárodního terorismu* (Praha: Linde Praha, 2005), kterou vydal profesor David ve spolupráci s dalším olomouckým autorem – s doc. Michalem Malackou.

Kapitola o právu ozbrojených konfliktů nabízí zvláštní směsici *ius ad bellum* a *ius in bello*, v níž se čtenář občas ztrácí. Není například jasné, co mají autoři na mysli tvrzením, že pravidlo zakazující útočnou válku „*má obecnou povahu, a proto se vztahuje na občanské války i na tzv. vnitřní konflikty*“ (David – Sladký – Zbořil, 2008, s. 374). Znamená to snad, že povstalci, kteří zahájí boj proti vládě, spáchají akt útočné války? Podrobnější zdůvodnění by si zasloužila i teze, že „*pravidla ius in bello nemohou být použita pro ozbrojené akce teroristů*“ (David – Sladký – Zbořil, 2008, s. 374), jejíž spornost dobře ukázaly diskuze provázející tzv. globální válku proti terorismu. Konečně, je škoda, že publikace věnuje takovou pozornost institutům tradičního válečného práva, jež jsou dnes mnohdy překonané, a naopak jen velmi kuse probírá pravidla ženevského a haagského práva, která přitom již několik desetiletí tvoří těžiště právní úpravy platné za ozbrojených konfliktů.

Všechna témata, která recenzovaná učebnice pokrývá, jsou v textu nejprve teoreticky rozebrána a následně dokumentována na konkrétních případech z praxe. Tyto případy zahrnují jak kauzy řešené mezinárodními soudními a arbitrážními orgány, tak i stanoviska a jednání států a jiných subjektů mezinárodního práva. Odkazy na praxi se sice objevovaly již v původní verzi knihy, avšak nové *Mezinárodní právo veřejné s kauzistikou* s nimi v souladu se svým názvem pracuje výrazně hojněji. Podle předmluvy je praktických případů v díle asi dvě stě, což při celkovém rozsahu cca 400 stran znamená, že každá druhá stránka představuje novou soudní kauzu nebo jiný příklad aplikace mezinárodního práva.

Nemůže být sporu o tom, že právě tyto pasáže dodávají knize na čtivosti a poutavosti a nutí čtenáře, aby se nad jednotlivými tématy zamýšlel a stavěl je do širších souvislostí. Doplnění teorie rozbořením konkrétních případů navíc usnadňuje pochopení a zapamatování traktované látky, což je u učební pomůcky cenná devíza. V této souvislosti je jen škoda, že případy jsou uvedeny ještě drobnějším písmem než zbytek textu, což může – zcela v rozporu se záměry autorů – svádet k jejich přeskakování. Za zamýšlení stojí rovněž to, zda by některé případy neměly být pojaty extenzivněji. Části z nich totiž v knize není věnováno více než krátký odstavec, který nedovoluje postihnout celou jejich složitost a působí spíše jako jakási noticka nebo vsuvka pro zpeřštění.

Ačkoli lze mít k recenzované publikaci po formální i obsahové stránce určité výhrady a připomínky, obecně platí, že se jedná o zajímavé a zdařilé dílo, které volí inovativní metodu výkladu a na základě kombinace teoretické analýzy s příběhy z reálného života se po-

RECENZE

kouší čtenářům nabídnout nový, v českém prostředí dosud nepříliš hojně využívaný pohled na mezinárodní právo veřejné a jeho úlohu v současném světě. Daný pohled nepochybně zaujme všechny ty, kteří věří, že mezinárodní právo není jen statickým souborem platných norem zakotvených ve smlouvách či v obyčejích, ale též dynamicky se vyvíjejícím systémem, jenž se nachází v trvalé a živé interakci s vnějším mezinárodněpolitickým prostředím. Tato interakce jej mění, formuje a někdy snad až deformuje, zároveň mu ale dává prostor k tomu, aby i ono zpětně působilo na realitu a podílelo se na jejím utváření či usměrňování. Velkým přínosem recenzované publikace je, že se jí díky kombinaci teorie a praxe daří tento proces postihnout v celé jeho komplexnosti, a čtenář tak získává dobrou představu o tom, jak se mezinárodní právo skutečně utváří, aplikuje a prosazuje v životě mezinárodního společenství.

Veronika Bílková